

Цюпак І.М. Педагогічні ідеї Я.А. Коменського в контексті досліджень науковців України: історичний аспект/ Цюпак І.М. // Педагогічний альманах. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2017. – Випуск 34. – С. 309-313.

УДК37.015; Цюпак І.М.

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ Я. А. КОМЕНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕНЬ НАУКОВЦІВ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті автором здійснено аналіз досліджень науковців України щодо вивчення педагогічних ідей Я. Коменського, його просвітницької діяльності, практичного досвіду у сфері педагогічної науки та з'ясовано, що життєвий шлях, педагогічні погляди й ідеї, поради й рекомендації ставали предметом наукових пошуків дослідників лише частково. Обґрунтовано внесок педагога у становлення педагогічної думки та уточнено вплив провідних ідей Я. Коменського на процес навчання у системі освіти. Проаналізовано окремі аспекти педагогічної спадщини та філософських поглядів Яна Амоса Коменського у контексті досліджень науковців України. Зроблено висновки щодо актуальності ідей вченого для розвитку сучасної педагогічної науки.

Ключові слова: педагогічні ідеї, персоналія, Ян Амос Коменський, наукові дослідження.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Важливою проблемою сьогодення є переосмислення історичного досвіду й надбань минулих поколінь, об'єктивна і справедлива оцінка розвитку освітньої системи у різні історичні та соціально-економічні епохи, постановка проблем, які замовчувались і належно не досліджувались. З урахуванням накопиченого досвіду освітянства в державі слід зазначити, що останнім часом помітно посилилась увага до проблематики відродження педагогічних ідей в Україні, серед яких особливе місце належить педагогічній діяльності персоналій в педагогічній науці.

Сьогодні в Україні гостро постає питання щодо удосконалення педагогічних процесів через впровадження іноваційних й ретроіноваційних системних технологій навчальної та виховної роботи в закладах освіти, тому дослідження надбань минулого з багатьох причин викликає як науковий, пізнавальний, так і практичний інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. На сьогодні маємо велику кількість праць дисертаційного й монографічного формату, де науковці реконструювали феномен педагогічних персоналій М.Драгоманова (Сич О.), М.Корфа (Антощак М., Попельнюх О.), А.Макаренка (Бучківська В., Дічек Н., Карпенчук С., Мельникова О., Носовець Н., Огірок С.), І.Огієнка (Кучинська І., Ляхощка Л., Марушкевич А.), О.Потебні (Зайченко Н.), С.Русової (Гонюкова Л.), Г.Сковороди (Бакай С., Туляков О.), В.Сухомлинського (Баранюк І., Бондаренко Г., Бучківська Г., Дуда О., Заліток Л., Калмиков Г., Кіндрат В., Кравцов В., Малиношевський Р., Наливайко І., Новгородська Ю., Сараєва О., Тарапака Н., Ткаченко Г., Ткачук Л.), К.Ушинського (Волошанська І., Калита Н., Корнейко Ю.) [1] та інших. Аналіз наукових доробок щодо дослідження педагогічної та просвітницької діяльності персоналій, практичного досвіду у цій сфері, робить можливим виділення як позитивних, так і негативних результатів і рис у цьому процесі й дозволяє урахувати набутий досвід під час реалізації державної політики у цій галузі освіти в Україні на сучасному етапі. Саме тому вивчення персоналій в контексті досліджень науковців України є актуальним.

Проте в останнє десятиліття немає достатнього відображення діяльності видатного педагога Яна Амоса Коменського у наукових дослідженнях сьогодення, вивченню його персоналій присвячено дослідження Лучкевич В., у якому поставлено завдання проаналізувати, як здійснювалися дослідження персоналій в Україні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Дослідження, що стосуються визначення

педагогічних ідей Я. Коменського в контексті досліджень науковців України, з урахуванням часових тенденцій, мають вибіркового характеру, що обумовило актуальність дослідження.

Мета статті: аналіз досліджень науковців України щодо вивчення педагогічних ідей Я. Коменського.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасний науково-методичний синтез дозволяє розгляд проблеми розвитку педагогічної науки через призму вивчення існуючих досліджень в галузі освіти, що дає змогу з'ясувати головні напрямки феномену педагогічних персоналій з точки зору генезису наукової думки. Зміни в освітній галузі відповідають сучасній тенденції розвитку науки і виступають простором теоретичного аналізу, в якому може здійснюватися комплексне вивчення освітніх систем минулого й сьогодення.

Ян Амос Коменський належить до видатних людей минулого, імена яких із вдячністю й глибокою повагою зберігає в пам'яті все прогресивне людство. Мислитель і засновник нової прогресивної педагогічної системи Я. Коменський, є гордістю не тільки чеського народу, але й вагомою постаттю у формуванні наукової думки української спільноти.

Він жив в епоху бурхливих історичних подій, займав чітку позицію в складних умовах боротьби того часу, відстоював прогресивні ідеї й усе своє життя боровся проти соціального й духовного рабства.

Ян Коменський високо підняв традиції гуманістичного руху, невичерпного оптимізму й великої любові до людини. У своїх творах він надзвичайно чітко позначив прогресивні для свого часу вимоги в галузі освіти й виховання, зобразив ідею народовладдя й рівності, які не втратили своєї актуальності.

Проаналізувавши базу авторефератів Національна бібліотека України імені В. Вернадського [1] за період надходження до фонду з 2001 по 2017 рр. з'ясовано, що персоналія Я.Коменського, його життєвий шлях, педагогічні погляди й ідеї, поради й рекомендації ставали предметом наукових пошуків

дослідників лише частково, а належний та ґрунтовний аналіз було здійснено лише дослідницею Лучкевич В., яка проаналізувала «коменіологічну» літературу. Це дозволило їй констатувати той факт, що період осягнення спадщини чеського педагога недостатньо вивчений, таким чином, дослідниця систематизувала та узагальнила наукові коменіологічні студії в Україні другої половина XIX – першої половина XX століття й доповнити їх маловідомими й новими джерелами.

У своєму науковому доробку вона з'ясувала, що педагогічна спадщина Я. Коменського була предметом особливого наукового зацікавлення багатьох вітчизняних педагогів. Існує велика кількість праць статейного і монографічного формату, де науковці реконструювали просвітницьку й суспільну діяльність чеського педагога (К. Грот, В. Григорович, А. Красновський, Б. Мітюров, Ф. Науменко, Т. Флоринский); проаналізували його педагогічні, філософсько-релігійні погляди (А. Вайсман, Б. Год, Н. Гончаров, М. Демков, Е. Івахненко, І. Каїров, В. Литвинов); визначили вплив ідей чеського педагога на розвиток шкільництва в Україні в різні історичні періоди (В. Гаджега, М. Даденков, М. Євтух, Б. Єржабкова, Я. Ісаєвич, В. Любащенко, Є. Мединський, А. Піскунов, А. Чума) [4, с. 3].

Окремим історіографічним аспектам рецепції науково-педагогічного доробку Я. Коменського в Україні присвячено розвідки сучасних вітчизняних дослідників А. Бондара, А. Вихруща, В. Кеміня, Л. Лаптевої, Т. Пантюк, В. Струманського, Р. Мниха, М. Ярмаченка та ін. Але ця проблема вивчена фрагментарно, залишаючись осмисленою лише в плані рецепції спадщини Я. Коменського окремими відомими українськими педагогами окресленого періоду [4, с. 4].

У виділених дослідницею Лучкевич В. етапах простежується вплив на суспільну думку педагогічних ідей Я. Коменського в Україні з урахуванням відповідного суспільно-політичного, культурного й освітнього контексту. На її думку, в період 1850 – 1917 рр. науковці вивчали ті елементи педагогічної спадщини чеського гуманіста, які відповідали практичним потребам освітньої

галузі (загальнодоступність навчання, вивчення рідної мови на всіх ступенях навчання, релігійне та моральне виховання молоді тощо).

Період 1917 – 1939 рр., дослідниця розглядає у двох ракурсах – галицькому та наддніпрянському. Галицька коменіана виявилася у вивченні педагогічної концепції Я. Коменського в контексті вирішення актуальних освітніх проблем – соціалізації, демократизації освіти, реорганізації структури національної школи тощо. Наддніпрянська, у своєму розвитку пройшла два періоди – коли наддніпрянські традиції розвитку педагогічної думки були схожі з галицькими, й такий, що суперечили релігійним та філософським поглядам Я. Коменського [4, с. 16].

Проте період 1939 – 1950 рр. характеризується, як такий, що було здійснено виокремлення натуралістичних ідей чеського педагога та їх наближення до панівної атеїстичної філософської концепції.

Отже, спроби аналізу педагогічної системи Я.А. Коменського, дослідницею Лучкевич В., дали підстави їй стверджувати, що значна увага приділялася виховним цілям: всебічному і гармонійному розвитку людини в поєднанні з морально-релігійним і трудовим вихованням; науковці (О. Колесса, С. Сірополко, С. Русова, Я. Ярема) зверталися до спадщини Я.А. Коменського в контексті розгляду основних педагогічних положень концепції реформізму та побудови національної школи, поглибили дослідження у вивченні його ідей про домінуючу роль рідної мови в процесі навчання, соціальні функції школи, її відповідність суспільним та національним потребам.

Проте аналізуючи решту досліджень, що частково торкаються персоналії Я. Коменського, не можна залишити й їх поза увагою. Тому нижче подаємо погляди науковців на вплив ідей педагога на окремі аспекти наукової думки.

У дослідженні Голубничої Л. (2000 р.), присвяченому вивченню педагогічної спадщини С. Миропольського, вагоме місце відведено персоналії Я. Коменського.

Ідеї та погляди педагога впливали на С. Миропольського, який поділяв його точку зору й вважав, що природа людини – це не пустий аркуш паперу, а

"психофізичний організм", який містить в собі закони для розвитку як загального, так і індивідуального в особистості, "зерно і корінь" для інтелектуальної і моральної освіти. Виходячи з цього, завдання виховання полягає у сприянні всебічному розвитку дитини згідно її нахилам і здібностям. При цьому виховання педагог розглядав як "цілеспрямоване збудження природнього процесу розвитку людини" [2, с.10].

У ході дослідження автором встановлено, що С. Миропольський був першим у вітчизняній педагогіці, хто всебічно вивчив творчість Я. Коменського, повністю прийняв його, увірував в геній чеського педагога, переклав на початку 70 років XIX ст. "Велику дидактику" на російську мову, пропагував його ідеї і, поклавши їх в основу своєї педагогічної системи, творчо розвинув далі в нових історичних умовах [2, с.14]. Його дидактичні ідеї знайшли відображення у основних напрямках побудови С. Миропольським проекту "нової народної школи", що свідчить про вагомий внесок ідей Я. Коменського в розвиток педагогічної думки.

Кузьменко В. (2003 р.) здійснив розгляд першої в історії європейської філософської думки цілісної дидактичної теорії Я. Коменського, яка відобразила онтологічні, гносеологічні, методологічні настанови Відродження і Нового часу.

Таким чином, проаналізувавши філософські й педагогічні розвідки щодо поглядів Я. Коменського, дослідник зазначає, що розглядаючи антропологічні основи педагогічної теорії вченого, науковці (В. Бухвалов, Г. Джибладзе, В. Дружиніна, В. Келасев, Ч. Купісевич, О. Красновський, Л. Кришталович, Л. Модзалевський, М. Скаткін) підкреслюють гуманістичний характер "Великої дидактики". Також вони зробили аналіз методології навчання Я. Коменського, де вказано на достоїнства класно-урочної системи, вперше обґрунтованої у творах педагога. За твердженням Ч. Купісевича, педагогіка подана Я. Коменським як функціональна антропологія, розглядаючи природні сили людини, чеський педагог запропонував і обґрунтував організацію навчання, основою якої є класно-урочна система [3, с. 4].

Звернення до творчості Я. А. Коменського обумовлене автором бурхливим розвитком науки, що зумовила цілі навчання: зробити людину мислячою, діяльною, здатною сприймати накопичені знання. Педагог конструє систему навчання, завдяки якій молодь могла ознайомитися з основами наук, удосконалювати вдачу, навчатися всього, що необхідне людині для життя. У його розумінні людина має право на безперешкодний розвиток усіх якостей. Навчання як частина соціокультурного середовища повинно відкривати можливість кожному використовувати сили розуму на благо не лише собі, але й іншим людям [3, с. 11].

Кузьменко В. досліджуючи дидактичну теорію, з'ясував яким саме чином ідея “універсального методу”, яка рефлектувалась у філософських ученнях Нового часу, як вирішальна умова пізнання, розглядалася Я. Коменським як невідємна складова навчання.

Чеський педагог прагне провести учнів від емпіричних спостережень, початок яких має закладатися в ранньому віці, до логічних побудов, індуктивних і дедуктивних умовисновків. Для цього сконструйована “пансофічна” система навчання, в якій для кожного ступеня визначені свої дисципліни і підручники. У цьому автор розвідки вбачає вплив на Я. Коменського картезіанського вчення про метод. Один із елементів “пансофії” – класно-урочна система, яка дозволяє зробити школу “добре налагодженою дидактичною машиною” [3, с. 11]. Таким чином, у пошуках універсального методу навчання педагог уперше в історії філософсько-педагогічної думки розглянув проблему його технологізації.

Дослідник Кузьменко В. визначив, що, вибудовуючи дидактичну теорію, Я. Коменський підходить до навчання значною мірою з раціоналістичної позиції. У цьому вбачається вплив на нього зароджуваної хвилі європейського раціоналізму, в котрому людина подана лише через свою свідомість. Тому в його дидактичній теорії закладено уявлення про науку як вищу цінність з унітарними зразками і нормами, а дидактичні принципи в його системі

відобразили зміни уявлень про пізнавальну діяльність, про людину, про картину світу, про етичні цінності.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших пошуків у даному напрямку. Важливим фактором для втілення педагогічних ідей чеського педагога в Україні є звернення до минулого через вивчення вітчизняної історії, зокрема в галузі освіти й педагогіки. Дослідження історико-педагогічного змісту допомагають глибше розкрити більшість аспектів досліджуваної проблеми завдяки вивченню її в динаміці на різних етапах розвитку суспільства. Осмислення історичних фактів, теорій і явищ, різноманітних шляхів людського розвитку є одним з шляхів трансформації змісту освіти, виховання підростаючого покоління з використання найкращих ідей педагогічної науки.

Література

1. Автореферати дисертацій: Культура. Наука. Освіта [електронний ресурс]. – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe

2. Голубнича Л.О. Принципи навчання і виховання в педагогічній спадщині С.І.Миропольського: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Л.О. Голубнича; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. — Х., 2000. — 20 с.

3. Кузьменко В.В. Принципи дидактики як об'єкт історико-філософської рефлексії: Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.05 / В.В. Кузьменко ; Нац. металург. акад. України. — Д., 2003. — 18 с. — укр.

4. Лучкевич В.В. Коменіана в українській педагогічній історіографії (друга половина ХІХ - перша половина ХХ ст.): автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / В.В. Лучкевич ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І.Франка. — Дрогобич, 2009. — 19 с.

Цюпак І.Н.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИДЕИ Я. А. КОМЕНСКОГО В КОНТЕКСТЕ ИССЛЕДОВАНИЙ НАУЧНЫХ РАБОТНИКОВ УКРАИНЫ: ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

***Аннотация.** В статье автором осуществлен анализ исследований научных работников Украины относительно изучения педагогических идей Я. Коменского, его просветительской деятельности, практического опыта в сфере педагогической науки и выяснено, что жизненный путь, педагогические взгляды и идеи, советы и рекомендации становились предметом научных поисков исследователей лишь частично. Обоснован вклад педагога в становления педагогической мысли и уточнено влияние ведущихся идей Я. Коменского на процесс обучения в системе образования. Проанализированы отдельные аспекты педагогического наследия и философских взглядов Яна Амоса Коменского в контексте исследований научных работников Украины. Сделаны выводы относительно актуальности идей ученого для развития современной педагогической науки.*

***Ключевые слова:** педагогические идеи, персоналия, Ян Амос Коменский, научные исследования.*

Tsyurak I. M.

PEDAGOGICAL IDEAS OF J. A. KOMENSKY IN THE CONTEXT OF THE SCIENTISTS' RESEARCHES OF UKRAINE: HISTORICAL ASPECT

***Annotation.** The article analyzes the researches of Ukrainian scientists concerning the study of pedagogical ideas of J. Komensky, proved his contribution in the development of educational thought and influence on the learning process in the education system. Also analyzed some aspects of the pedagogical heritage and philosophical views of Jan Amos Komensky in the context of the scientists' researches of Ukraine. Conclusions are made about the relevance of the ideas of the scientist for the development of modern pedagogical science.*

Modern scientific and methodological synthesis allows the consideration of problems of development of pedagogical science through the prism of existing research in the field of education that gives you the opportunity to find out the main directions of the phenomenon of the teaching staff from the point of view of the Genesis of scientific thought. Changes in the educational area to meet the modern trends of development of science and act as a space for theoretical analysis that can

be carried out a comprehensive study of the educational systems of the past and present. It is found that an important factor for the realization of pedagogical ideas of the Czech teacher in Ukraine is the reference to the past through the study of national history, in particular in the field of education and pedagogy. The study of historical and pedagogical content, help deeper to reveal most aspects of the research problem through the study of its dynamics at different stages of development. The interpretation of historical facts, theories and phenomena, diverse ways of human development is one of the ways of transformation of the content of education, education of the younger generation using the best ideas of pedagogical science.

Key words: *pedagogical ideas, the scientist, Jan Amos Komensky, scientific researches.*